

ВІДГУК
офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента
КОСТЕНКО Юлії Олександрівни, доцента кафедри господарського та
адміністративного права Донецького національного університету
імені Василя Стуса на дисертаційне дослідження
САМАРИ Віталія Сергійовича
«Забезпечення права на касаційне оскарження як принцип
адміністративного судочинства»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»

1. Актуальність теми дослідження

Актуальність теми дисертаційного дослідження «Забезпечення права на касаційне оскарження як принцип адміністративного судочинства» не викликає сумнівів та обумовлена сучасними тенденціями розвитку адміністративного судочинства України, трансформацією моделі судового захисту прав особи у публічно-правових відносинах, а також необхідністю забезпечення балансу між доступністю правосуддя та ефективністю функціонування судової системи.

У сучасних умовах адміністративне судочинство виступає одним із ключових інституційних механізмів захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Саме тому особливого значення набуває не лише формальне закріплення права особи на судовий захист, але й створення дієвих процесуальних гарантій його реалізації на всіх стадіях судового провадження, включаючи стадію касаційного перегляду.

Особливої актуальності досліджувана проблематика набуває в умовах триваючої судової реформи, імплементації європейських стандартів здійснення правосуддя та реалізації Україною курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі. У цьому контексті забезпечення права на касаційне оскарження виходить за межі суто процесуальної категорії та набуває ознак самостійної гарантії забезпечення принципу верховенства права, правової визначеності, єдності судової практики та довіри суспільства до судової влади.

Водночас сучасний стан адміністративного судочинства в Україні демонструє наявність низки проблемних аспектів, пов'язаних із реалізацією права на касаційне оскарження. Серед них – посилення ролі касаційних фільтрів, розширення дискреційних повноважень суду касаційної інстанції при вирішенні питання про відкриття касаційного провадження, необхідність забезпечення єдності судової практики Верховного Суду, а також пошук оптимального співвідношення між забезпеченням доступу до правосуддя та недопущенням надмірного процесуального навантаження на касаційну інстанцію.

Додаткової значущості обраній тематиці надають виклики, що постали перед системою правосуддя в умовах воєнного стану. Зростання кількості публічно-правових спорів, пов'язаних із реалізацією соціальних гарантій, проходженням публічної служби, мобілізаційними заходами, відновленням порушених прав громадян та суб'єктів господарювання, об'єктивно підвищує вимоги до якості та передбачуваності адміністративного судочинства. За таких

умов касаційний перегляд набуває особливого значення як механізм забезпечення однакового застосування норм права та підтримання єдності правозастосовної практики.

Крім того, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, присвячених принципам адміністративного судочинства та окремим аспектам касаційного провадження, питання забезпечення права на касаційне оскарження саме як самостійного принципу адміністративного судочинства не отримало достатнього комплексного наукового опрацювання. Це обумовлює потребу у поглибленому теоретико-правовому аналізі відповідного принципу, уточненні його змісту, функціонального призначення та визначенні напрямів удосконалення чинного адміністративного процесуального законодавства.

Отже, обрана автором тема дисертаційного дослідження є своєчасною, теоретично та практично значущою, відповідає сучасним викликам розвитку адміністративної юстиції України та має важливе значення для подальшого вдосконалення механізмів судового захисту прав особи у сфері публічно-правових відносин.

2. Зв'язок теми дисертаційного дослідження з державними та галузевими програмами і темами

Актуальність даного напрямку дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (номер державної реєстрації 0123U102955), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0108U008927).

Дисертаційне дослідження знаходиться у вимірі реалізації Пріоритетних напрямків фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України № 12-21 від 26 березня 2021 р. («Удосконалення правових механізмів забезпечення та захисту прав людини та громадянина (теоретико-методологічні та прикладні аспекти)»).

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові положення досліджені повною мірою, про що свідчить структурна побудова та зміст роботи, широкий перелік узагальнених, систематизованих та кваліфіковано опрацьованих автором робіт вітчизняних і закордонних вчених та фахівців з питань адміністративного права та процесу, теорії держави та права (робота містить список використаних джерел із 196 найменувань). Поряд із науковою літературою, автором опрацьовано нормативно-правові акти України та низки зарубіжних країн, типові методики, статистичну інформацію, судову практику. Коректність здійснених посилань на використані літературні джерела дало змогу відокремити власні наукові розробки від теоретичних напрацювань вітчизняних та зарубіжних науковців. Достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується відповідними публікаціями у фахових наукових виданнях а також оприлюдненням на науково-практичних конференціях.

Мета дослідження визначена чітко й коректно, предмет та об'єкт відповідають темі роботи. Завдання повністю узгоджуються з метою роботи та забезпечують її розкриття. Робота побудована цілісно, окремі підрозділи логічно пов'язані між собою, що забезпечує комплексний підхід до вирішення окресленої наукової проблеми. Висновки є обґрунтованими, повністю відображають основні положення проведеного дослідження, а також можливі напрями їхнього використання на практиці.

Таким чином, наукові результати, висновки й рекомендації, викладені у дисертаційній роботі, є аргументованими та характеризуються належним рівнем наукової обґрунтованості.

4. Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Грунтовне ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи (структурно включає вступ, три розділи, дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел та додатки), а також опублікованими за темою дослідження науковими працями дозволяє стверджувати, що сформульовані здобувачем наукові положення, висновки та рекомендації загалом характеризуються належним рівнем наукової новизни та відображають особистий внесок автора у розвиток адміністративно-процесуальної науки в частині дослідження забезпечення права на касаційне оскарження як принципу адміністративного судочинства.

Авторський внесок полягає у формуванні комплексного теоретико-правового підходу до осмислення права на касаційне оскарження не лише як окремого процесуального інституту чи процесуальної гарантії, а як самостійного принципу адміністративного судочинства, визначенні його місця у системі принципів адміністративного процесу, виявленні проблем реалізації відповідного права в сучасних умовах функціонування адміністративної юстиції та виробленні пропозицій щодо вдосконалення чинного адміністративного процесуального законодавства.

До найбільш значущих наукових здобутків дисертаційного дослідження відносяться наступні положення:

- формулювання авторського визначення принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України як керівної ідеї та базової засади адміністративного судочинства, що визначає умови, підстави та порядок реалізації права на касаційний перегляд судових рішень (с. 33-34). Позитивно оцінюється прагнення автора відійти від традиційного сприйняття касаційного оскарження виключно як стадії процесу та надати йому більш широкого змістовного наповнення через категорію принципів адміністративного судочинства;

- актуалізація проблеми меж реалізації права на касаційне оскарження та обґрунтування висновку про те, що касаційний перегляд не може розглядатися як універсальна або обов'язкова третя інстанція перегляду справи (с. 34). Автор аргументовано виходить із конституційного розмежування права на апеляційний перегляд та права на касаційне оскарження, яке гарантується лише у випадках, визначених законом. Такий підхід є концептуально узгодженим із сучасною моделлю адміністративного судочинства та практикою функціонування Верховного Суду;

– обґрунтування положення про те, що запровадження касаційних фільтрів спричинило розширення сфери судової дискреції Верховного Суду та трансформацію касаційного перегляду із загального процесуального механізму у спеціальний інструмент судового контролю, доступ до якого залежить від законодавчо визначених критеріїв (с. 34). Вказаний висновок має не лише теоретичне, але й прикладне значення в контексті сучасних дискусій щодо доступності касаційного перегляду;

– удосконалення наукових підходів до розуміння принципу верховенства права як першооснови функціонування адміністративного судочинства та визначення його ролі у забезпеченні права на касаційне оскарження (с. 34-35). Автор доводить, що реалізація права на касаційний перегляд має оцінюватися крізь призму гарантування прав людини та забезпечення ефективного судового захисту, з чим слід погодитися;

– розроблення багаторівневого підходу до пояснення передумов виникнення права на касаційне оскарження через поєднання історичного та функціонального аспектів із виділенням трьох рівнів його реалізації: захист від неправильного застосування права, забезпечення сталої судової практики та підтримання єдності правозастосування. Такий підхід є внутрішньо логічним і дозволяє комплексно пояснити функціональне призначення касаційної інстанції;

– розвиток положення про неможливість розгляду практики ЄСПЛ як додаткової інстанційної форми перегляду адміністративних справ та обґрунтування відмінності між механізмом національного касаційного перегляду і міжнародним механізмом захисту прав людини (с. 35). Наведений висновок сприяє більш чіткому розмежуванню функціонального призначення відповідних інституцій;

– подальший розвиток положення про конституціоналізацію права на касаційне оскарження після прийняття Конституції України 1996 року та обґрунтування того, що від цього моменту касаційне оскарження набуло статусу елементу конституційної моделі судового захисту, а не лише процесуальної форми перегляду судових рішень (с. 35);

– дослідження правового значення касаційного перегляду крізь призму забезпечення єдності судової практики та пропозиція перегляду надмірно жорстких вимог до обґрунтування касаційної скарги, які у чинному вигляді можуть ускладнювати реалізацію права на ефективний судовий захист;

– аналіз європейського досвіду організації касаційного перегляду в адміністративному судочинстві та формулювання висновку про необхідність точкового вдосконалення національної моделі касаційного провадження з урахуванням законодавства та практики держав – членів Європейського Союзу (с. 36). Запропонований підхід заслуговує позитивної оцінки з огляду на євроінтеграційний напрям розвитку української правової системи.

Загалом сформульовані у дисертації положення характеризуються належним рівнем теоретичного узагальнення, логічною послідовністю та спрямованістю на вирішення актуальних проблем адміністративного судочинства. Отримані результати мають значення для подальшого розвитку доктрини адміністративного процесуального права, удосконалення законодавства та практики здійснення касаційного перегляду адміністративних справ.

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових роботах

Основні положення дисертаційного дослідження відображені в 14 наукових працях, із яких: 7 – статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України в галузі юридичних наук, 7 – тез доповідей, виданих за результатами проведення міжнародних науково-практичних конференцій. Список зазначених робіт наведено в дисертації у повному обсязі. Публікації відповідають вимогам до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Анотація оформлена згідно чинних вимог у розширеній формі, повністю розкриває основні положення дисертаційної роботи, не містить інформації, яка відсутня в роботі.

6. Дискусійні положення дисертаційної роботи

Відзначаючи високий рівень теоретичних, методологічних та методичних положень дисертації Самари В. С., її змістовність та логіку викладення матеріалів дослідження, вважаю за необхідне виділити окремі дискусійні положення:

1. У дисертаційній роботі значну увагу приділено дослідженню генези принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві та простежено основні етапи його становлення. Разом із тим аналіз відповідної проблематики здійснюється переважно крізь призму еволюції судоустрою, адміністративної юстиції та адміністративного процесуального законодавства. Вбачається, що більш повне розкриття заявленої проблематики могло б бути досягнуто шляхом ширшого врахування впливу конституційних трансформацій судової влади, насамперед конституційних змін у сфері правосуддя, а також безпосередньо практики Конституційного Суду України щодо змісту права на судовий захист, доступу до правосуддя та співвідношення права на апеляційний перегляд і касаційне оскарження. Такий підхід дозволив би більш комплексно висвітлити процес формування сучасного змісту досліджуваного принципу.

2. У дисертаційному дослідженні обґрунтовано особливу роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики та реалізації права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві. Водночас, окремого поглиблення потребувало питання впливу правових позицій Великої Палати Верховного Суду на формування підходів до визначення критеріїв допустимості касаційного перегляду та меж здійснення касаційного контролю. Більш детальний аналіз відповідної практики дозволив би додатково розкрити значення правових висновків Великої Палати Верховного Суду для забезпечення принципу правової визначеності, єдності правозастосування та передбачуваності адміністративного судочинства.

3. Позитивно оцінюючи практичну спрямованість дослідження, слід зазначити, що окремі висновки щодо підвищення ефективності касаційного провадження могли б бути підкріплені ширшим аналізом статистичних даних щодо розгляду адміністративних справ судами касаційної інстанції. Залучення таких матеріалів сприяло б посиленню емпіричної складової дослідження та додатковій аргументації окремих авторських висновків.

Проте, незважаючи на перераховані вище дискусійні положення, які містяться в дисертаційній роботі, вони не зменшують загального позитивного враження від неї та не ставлять під сумнів значний внесок автора у вирішення обраної наукової проблеми.

7. Значення дослідження для науки та практики, перспективи використання його результатів

Сформульовані у дисертаційній роботі наукові положення, висновки та практичні рекомендації мають теоретичне та прикладне значення, можуть бути використані у різних сферах юридичної діяльності.

У науково-дослідній сфері результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для подальшого розвитку доктрини адміністративного процесуального права, поглиблення наукових підходів до розуміння системи принципів адміністративного судочинства, а також здійснення подальших теоретичних розробок щодо забезпечення права на касаційне оскарження як принципу адміністративного судочинства.

У правотворчій діяльності отримані результати можуть бути використані у процесі підготовки змін та вдосконалення положень адміністративно-процесуального законодавства України, насамперед у частині нормативного регулювання касаційного перегляду, забезпечення доступу до касаційного провадження та формування єдиних підходів до застосування процесуальних механізмів касаційного оскарження.

У правозастосовній діяльності окремі висновки та рекомендації можуть становити інтерес для практики Верховного Суду під час розгляду адміністративних справ у касаційному порядку, а також бути використані при формуванні та забезпеченні єдності судової практики.

У навчально-методичній діяльності результати дослідження можуть бути використані під час підготовки підручників, навчальних і методичних посібників, розроблення освітніх компонентів та викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Адміністративне судочинство».

Таким чином, результати проведеного дослідження мають потенціал для їх подальшого використання як у розвитку адміністративно-процесуальної науки, так і у правотворчій, правозастосовній та освітній діяльності.

8. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам

Дисертація Самари Віталія Сергійовича «Забезпечення права на касаційне оскарження як принцип адміністративного судочинства», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Представлені в роботі наукові положення та результати є авторським розв'язанням наукової проблеми щодо дослідження забезпечення права на касаційне оскарження як принципу адміністративного судочинства України.

Логіко-структурна побудова дисертації демонструє володіння автором методологією правового дослідження, забезпечує доступність сприйняття викладеного матеріалу. Всі положення, які винесено на захист, мають наукову новизну, їх рівень («уперше», «удосконалено», «набули подальшого розвитку») визначено коректно. Структура й обсяг роботи відповідають встановленим вимогам. Тема дисертаційного дослідження є актуальною і відповідає

пріоритетним напрямкам державної політики України та науковим програмам національного значення. Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 081 «Право».

Робота відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор Самара Віталій Сергійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доцент кафедри господарського та
адміністративного права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
к.ю.н., доцент

Юлія КОСТЕНКО

